

Виклики як рушійна сила модернізації соціальної державності в Європі

Алла Леонідівна Федорова*

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

*e-mail: alla.fedorova@gmail.com

Ольга Сергіївна Головащенко

НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України, Харків, Україна

Анотація

Одними з найбільш значущих соціальних досягнень ХХ ст. стали розробка й реалізація концепції соціальної держави в рамках теорії демократичної, правової держави, що забезпечує оптимальний варіант соціального та економічного розвитку, а також політичну стабільність у суспільстві. Доведено, що хоча починаючи з 1970-х рр. періодично окремі економісти, політологи і правники піддають гострій критиці концепцію соціальної держави, пророкуючи її занепад, позитивні результати її трансформації в європейських країнах, а також розбудова в рамках Європейського Союзу Європейського соціального співтовариства засвідчують, що соціальна держава має шанси не тільки вижити, а й залишатися однією з фундаментальних засад державності в демократичних країнах, а також елементом наднаціональної організації влади, втіленої в Європейському Союзі. Метою статті є аналіз традиційних і нових викликів соціальній державі, що обумовлюють зміну підходів до її функціонування, а також пріоритетів на сучасному етапі розвитку державно-правових і міждержавних (інтеграційних) відносин. Ключовою ідеєю дослідження, яка його структурує, є теза, відповідно до якої європейські держави, які утворюють об'єднану Європу або прагнуть до неї увійти, як, наприклад, Україна, попри те, що належать до однієї цивілізаційної спільноти, зберігають за собою право вибору того, як реагувати на економічні, соціальні, демографічні, міграційні, екологічні та кліматичні виклики сучасності. Цей вибір зумовлює те, яким буде майбутнє національних моделей соціальних держав. Відповідно до заявленої мети в статті виокремлено дві групи основних викликів: усталених (демографічні зміни, зокрема старіння населення; зміна становища жінки в суспільстві і на ринку праці; зміна ринку праці; бідність та соціальне виключення) і новітніх (стрімке зростання еміграції українських лікарів та медичних сестер; впровадження технологій штучного інтелекту; неконтрольована масова імміграція; стрімке зростання інвалідності в суспільстві),

з якими стикається соціальна держава і передусім система соціального забезпечення, що є її основним інститутом. Якщо усталені виклики обумовлюють корегування пріоритетів і завдань соціальної держави, то новітні потребують суттєвої модернізації соціальної державності, адаптації останньої до нових політичних, економічних і соціальних умов функціонування суспільства. Подальші дослідження обраної проблематики доцільно проводити з урахуванням існування певних моделей соціальної держави, які об'єднують європейські держави, або за географічним (скандинавська, континентальна, англосаксонська, південно-європейська) чи ідеологічним (ліберальна, консервативна, соціал-демократична, корпоративна, солідарна) критеріями. Заслуговує на окремий розвиток проблема реагування соціальної держави на виклики екологічних і кліматичних криз та в контексті цього розгляду – співвідношення соціальної і екологічної («зеленої») держави.

Ключові слова: соціальна держава; Європейське соціальне співтовариство; виклики; бідність; інвалідність; соціальний захист; соціальне законодавство; Україна; Європейський Союз.

Challenges as a Driving Force for the Modernization of Social Statehood in Europe

Alla L. Fedorova*

*ES Institute of International Relations of Taras Shevchenko
National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine*

*e-mail: alla.fedorova@gmail.com

Olha S. Holovashchenko

*Research Institute of State Building and Local Self-Government
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Kharkiv, Ukraine*

Abstracts

One of the most significant social achievements of the twentieth century was the development and implementation of the welfare state concept within the framework of the theory of a democratic, rule-of-law state which ensures the best option for social and economic development, as well as political stability in society. It is proved that although, since the 1970s, some economists, political scientists and lawyers have periodically sharply criticized the concept of the welfare State, predicting its decline, the positive results of its transformation in European countries, as well as the development of the European Social Community within the European Union, show that the welfare State has a chance not only to survive, but also to remain one of the fundamental principles of statehood in democratic countries, and an element of the supranational organization of power embodied in the European Union. The purpose of the article is to analyze the traditional and new challenges to the welfare state which determine the change of approaches to its functioning and priorities at the current stage of development of state-legal and interstate (integration)

relations. The key idea that structures the study is the thesis that European states that form a united Europe or aspire to join it, such as Ukraine, despite belonging to the same civilizational community, retain the right to choose how to respond to the economic, social, demographic, migration, environmental and climate challenges of our time. This choice determines the future of national welfare state models. In accordance with the stated goal, the article identifies two groups of major challenges: established (demographic changes, in particular, population aging; changes in the position of women in society and in the labor market; changes in the labor market; poverty and social exclusion) and new (rapid growth of emigration of Ukrainian doctors and nurses; introduction of artificial intelligence technologies; uncontrolled mass immigration; rapid growth of disability in society) faced by the welfare state and, mainly, the social security system, which is its foundation. While the established challenges require adjustments to the priorities and tasks of the welfare state, the newest ones require a significant modernization of the welfare state, adapting it to the new political, economic and social conditions of society. Further research on the selected issues should be conducted taking into account the existence of certain models of the welfare state that unite European states either by geographical (Scandinavian, continental, Anglo-Saxon, Southern European) or ideological (liberal, conservative, social democratic, corporate, solidarity) criteria. The problem of the welfare state's response to the challenges of environmental and climate crises deserves separate development, and in the context of this consideration, the correlation between the social and environmental ("green") state.

Keywords: welfare state; European Social Community; challenges; poverty; disability; social protection; social legislation; Ukraine; European Union.

Вступ

Запровадження соціального забезпечення є одним із найбільш важливих досягнень людства, показником його цивілізаційного розвитку. Воно виникло як інститут національної держави і галузь права в епоху індустріалізації (кінець XIX – початок XX ст.). Універсальність соціального забезпечення та визначальна роль держави в його запровадженні й розвитку привели до того, що воно стало позначати новий етап у розвитку демократичної, правової держави, а з часом (після Другої світової війни) і ринкової економіки, отримавши назву «соціальна держава» або «держава загального добробуту», залежно від національних традицій [1; 2]. У другій половині XX ст. соціальна держава перетворилася на основоположний принцип (писаний у традиції континентальної Європи і неписаний – в англосаксонській конституційній традиції) конституційного ладу сучасних демократичних держав [3].

Слід зазначити, що як національна держава, так і соціальна держава еволюціонують, трансформуються. Трансформація національної держави в XX–XXI ст. відбувається внаслідок розпаду імперій (початок XX ст.) та під впливом процесів регіональної міждержавної інтеграції (започаткувало цей процес створення в 1951 р. Європейського співтовариства вугілля і сталі)

та глобалізації (з кінця ХХ ст.). У свою чергу, трансформація соціальної державності відбувалася на тлі соціальної модернізації, а також унаслідок змістового оновлення традиційних функцій та неможливості ефективного вирішення нових соціальних проблем попередніми методами державного втручання. Свідченням такої трансформації є дискусії, що тривають від початку ХХІ ст., з приводу доповнення усталеної теорії демократичної, соціальної, правової держави новою складовою – екологічною державою (зокрема обговорюється можливість поєднання в одній концепції «green welfare state» та «ecosocial state» двох принципів – соціальної і екологічної («зеленої» держави)) [4–7], а також формування в масштабах Європейського Союзу Європейського соціального простору і європейської соціальної моделі [8–11].

Нова сторінка в історії соціальної держави, пов'язана з пандемією COVID-19 [12; 13], з фінансовими, міграційними та кліматичними кризами [14–18], а також із російсько-українською війною [19].

Еволюція підходів до визначення місця соціальної держави серед конституційних засад державності, а також порядку її функціонування традиційно викликають сплеск публікацій, присвячених її майбутньому, що засвідчує актуалізацію концепції, її обумовленість викликами та загрозами на відповідному етапі суспільного розвитку. Зазначене додатково аргументує актуальність і практичну значущість подальших досліджень з цієї проблематики.

Огляд літератури

Історія досліджень соціальної держави (держави добробуту) налічує понад сто років, протягом яких предметом наукових пошуків дослідників із багатьох держав ставали різні аспекти цього філософського, політико-правового і соціально-економічного феномену. Деякі дослідження соціальної держави мають комплексний, міждисциплінарний характер, водночас традиційно переважає підхід стосовно висвітлення окремих, відносно вузьких аспектів її становлення, еволюції, організації та функціонування.

Теоретичні аспекти організації та функціонування соціальної держави традиційно привертають значну увагу зарубіжних дослідників, а з кінця 1990-х рр. – українських філософів, правників, політологів, соціологів. Спектр публікацій вітчизняних авторів поступово наближається за ступенем охоплення проблеми і їх глибиною до західної правової традиції: теорія і історія становлення й розвитку соціальної держави (І. Яковюк [1; 2; 20], О. Панкевич [21]); співвідношення соціальної держави з іншими конституційними засадами (В. Гайдамака [4], В. Косович [22], А. Крусян [23], І. Яковюк [20]); соціальна держава і права людини (Д. Аблязов [24],

В. Ковтун [25], А. Федорова [26]); особливості функціонування соціальної держави в умовах глобалізації та європейської інтеграції (В. Гайдамака [9], О. Головащенко [27], Д. Сковронський [28], І. Яковюк [11]); майбутнє соціальної держави (В. Гаєць [29], І. Кірнос [30]).

Оскільки, на відміну від правової держави, функціонування соціальної держави тісно пов'язане зі станом економічної системи, національними і культурними традиціями, особливостями політичної системи держав, то не менш важливим напрямом теоретичних пошуків є розроблення детермінант відмінностей у моделях соціальної держави, які об'єднуються за географічним (скандинавська, континентальна, англосаксонська, південно-європейська) або ідеологічним (ліберальна, консервативна, соціал-демократична, корпоративна, солідарна) критеріями.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. національні моделі соціальної держави, зіткнувшись із новим глобальним економічним середовищем, зазнали трансформації. Дебати цього періоду в науковій літературі щодо впливу глобалізації і регіональної інтеграції на соціальну державу виявилися тісно пов'язаними із науковими працями про кризу соціальної держави 1970-х рр. Хоча очевидно, що глобалізація та економічна інтеграція мають певний зв'язок із соціальною державою, однак точна природа цього зв'язку залишається до кінця незрозумілою. Вивчення зв'язку між глобалізацією і економічною інтеграцією, з одного боку, та соціальною державою – з іншого, стало міждисциплінарною проблемою на перетині правознавства, політології, соціології та економіки. Невипадково, останніми десятиліттями вплив глобалізації на соціальну державу став основним питанням у порівняльних правових дослідженнях (А. Бадида [31], О. Головащенко [27], І. Кресіна та Н. Хома [32]).

Попри значний масив зарубіжної і вітчизняної наукової літератури з проблематики соціальної держави слід визнати, що трансформація більш усталених викликів, а тим більше поява нових викликів і загроз функціонуванню держави і суспільства зумовлює оновлення підходів до проведення економічної, соціальної, демографічної, міграційної політики, що не може не позначитися на функціонуванні соціальної держави. Це, у свою чергу, надає актуальності подальшим розробкам зазначеної проблематики.

Матеріали та методи

Конституційне закріплення принципу соціальної держави на конституційному рівні не означає його повного схвалення. Ще за часів Веймарської Німеччини [20], а особливо з кінця 1970-х рр. (період нафтових криз) періодично лунають заклики до демонтажу соціальної держави [33; 34].

Основний аргумент, що традиційно наводиться критиками, стосується фінансового аспекту. Інший напрям критики ставить під сумнів сенс проведення державою соціальної політики. В умовах функціонування ринкової економіки, домінування індивідуальної свободи пропагується ринковий підхід до реалізації деяких соціальних функцій, а також децентралізований спосіб вирішення соціальних проблем [35].

Окремі автори розглядають глобалізацію як непереборну силу, що руйнує суверенітет, національну автономію і соціальну державу, призводячи до регресу останньої, а також можливість створення альтернативних механізмів соціального забезпечення [36–37].

Неупереджені дослідники висувують дві гіпотези, пов'язані із взаємозв'язком глобалізації та соціальної держави: гіпотеза ефективності передбачає, що глобалізація зменшує розмір державного сектору та здатність урядів фінансувати соціальну державу; гіпотеза компенсації, навпаки, передбачає, що глобалізація викликає більш високий попит на соціальне страхування, що призводить до розширеної держави загального добробуту. Емпіричні дані про взаємозв'язок глобалізації та держави загального добробуту неоднозначні. Проте порівняльний аналіз показує, що загалом глобалізація збільшила державні сектори в усьому світі. Особливо позитивним є вплив соціальної глобалізації. Ефекти, викликані глобалізацією, були сильнішими у країнах ОЕСР. Загальна й економічна глобалізації знизили відносну ціну державних видатків. Ці свідчать про те, що глобалізація загалом не ставить під загрозу існування соціальної держави [38].

Це, у свою чергу, спонукає прибічників концепції захищати соціальну державу, що, однак, не означає «консервацію» конкретної моделі такої держави¹. Річ у тім, що соціальна держава демонструє стійкість у питанні демонтажу або навіть скорочення. Слід зважати на те, що будь-які ініціативи щодо скорочення соціальних гарантій і програм є непопулярними серед виборців і тому дуже небезпечні для політиків чи партій, які прагнуть бути переобраними [39; 40]. Це пов'язано, зокрема, з тим, що сучасні суспільства не позбавлені багатьох соціальних проблем², які не можуть бути вирішені ані

¹ Критики можуть зазнавати структура і способи соціального втручання соціальної держави, що, однак, не ставить під сумнів саме її існування.

² Йдеться про соціальні проблеми, що пов'язані з ризиками, спричиненими процесом старіння суспільства, масовою міграцією людей, дефіцитом традиційних робочих місць (зокрема, внаслідок дедалі більшого використання штучного інтелекту), екологічними і кліматичними проблемами, зростаючою нерівністю, а також фінансовими кризами тощо. Такі виклики і загрози мають універсальний характер, а отже, впливають на соціальні держави в будь-якій країні. Водночас вони можуть мати специфіку щодо країн, які перебудовують інститути соціального забезпечення, адаптуючи їх до ринкової економіки або до вимог інтеграційного об'єднання, якщо йдеться про європейську інтеграцію [43].

індивідуально, ані в рамках структур громадянського суспільства, ані на рівні місцевої влади. За цих умов рівень національної держави в багатьох випадках найкраще підходить для впровадження соціальних програм у відповідь на нові виклики і загрози.

Водночас, досліджуючи феномен соціальної держави, слід зважати на те, що соціальні програми соціальної держави не можуть розширюватися швидше, ніж розвивається економіка. Це, зокрема, означає, що в кожний конкретний момент свого розвитку існує «стеля» соціальної держави (цей висновок стосується рівною мірою і екологічної держави) [41–42].

Результати та обговорення

Сутність соціальної держави зумовлює потребу в проведенні активної соціальної політики та використання ефективного механізму її реалізації з метою задоволення життєвих потреб людей, покращення умов та якості їхнього життя. Характер і напрями соціальної політики, а також засоби та інструменти її реалізації формуються державою з урахуванням особливостей соціальної сфери як об'єкта регулювання [44].

Критика соціальної держави традиційно містить звинувачення в тому, що інститути цієї держави не відповідають на нові виклики і загрози, що постають перед суспільством, а також не враховують або принаймні адекватно не реагують на нові соціальні проблеми. Кожна епоха, зокрема постіндустріальна, позначається новими специфічними соціальними проблемами, що відрізняються від проблем, які вирішувала соціальна держава на попередніх етапах свого функціонування [2]. Це означає, що дослідники повинні виходити за межі статичного розуміння соціального захисту, а отже, виходити з того факту, що періодично відбувається зміна цільових груп, які підлягають соціальному захисту, пріоритетів у витрачанні державних коштів, а також щоразу нового поєднання формальних і неформальних елементів соціального захисту¹, що можна простежити на прикладі багатьох соціальних груп, зокрема мігрантів² [46–47].

---

¹ Протиставлення і водночас взаємозв'язок «неформального» та «формального» є характерною ознакою дискурсу соціальної політики. Неформальний соціальний захист – це захист, що забезпечується міжособистісними мережами громадянського суспільства, тоді як формальний соціальний захист – це цілеспрямована діяльність профільних державних органів та установ [45].

² Так, для соціальної держави в Німеччині характерне використання субсидіарного корпоративізму, в якому недержавні та некомерційні суб'єкти (передусім шість провідних асоціацій соціального забезпечення: AWO (Соціальний добробут робітників), Diakonie (протестантська асоціація), Caritas (католицька благодійна асоціація) (Німецький Червоний Хрест) та ZWST (єврейська благодійна асоціація) займають привілейоване становище у наданні соціальних послуг [45].

Усталені виклики функціонуванню соціальної держави

Демографічні зміни, зокрема старіння населення

За шкалою ООН старим населення вважається тоді, коли частка людей віком понад 65 років становить більш як 7 %. В Україні вона загалом досягнула майже 23 %¹. Зі збільшенням чисельності літніх людей зростають витрати системи охорони здоров'я і пенсійного фонду. На думку О. Гладуна, така ситуація є результатом того, що в Україні реалізується соціально-економічна політика, але немає окремої демографічної політики. Українці не можуть дозволити собі мати двох і більше дітей через низьку заробітну платню, відсутність власного житла і нерозвинену соціальну інфраструктуру. На ситуацію впливає й те, що змінилася репродуктивна поведінка жінок: спочатку вони роблять кар'єру, а вже потім створюють сім'ю і народжують дітей. Традиційний для України статевий дисбаланс на користь жінок, що через російсько-українську війну стане ще більш значним, та пандемія COVID-19 також негативно позначаються на демографічній ситуації [48]. Очевидно, що вкрай негативно на процес старіння позначиться міграція українців до Європейського Союзу, що зумовлена російською агресією. За даними соціологічних опитувань, від 6 до 18 % (залежно від часу опитування) з майже 8 млн українських біженців, які перебувають в ЄС, не мають наміру повернутися до України. За цих умов Україні на етапі підготовки до вступу до Європейського Союзу буде складно не тільки створити розвинену систему пенсійного забезпечення, яка б відповідала загальноєвропейським стандартам, а й досить важко буде підтримувати навіть наявну систему в середньостроковій перспективі. Також не доводиться очікувати збільшення інвестицій у сферу охорону здоров'я, якою нехтували попередніми роками.

Зміна становища жінки в суспільстві і на ринку праці

Слід погодитися з висновком дослідників, які вважають появу жінок-матерів на ринку праці одним із найважливіших чинників розвитку сучасної соціальної держави [35, с. 3]. Модель сім'ї, ядром якої є чоловік-годувальник, а жінці відводиться роль піклувальниці за дітьми, хворими і членами сім'ї похилого віку, була властива соціальній державі на попередніх етапах її функціонування². Визначальною ознакою сучасного стану соціальної

¹ Населення України стрімко старіє, тому що у нас вища, ніж в Європі, смертність, і нижча народжуваність. Для України властиві регіональні особливості старіння населення. До найбільш «старих» належать області Центрального і Східного регіонів України. Крім того, для України характерні суттєві відмінності щодо рівня старіння населення залежно від типу поселення. Так, значно вищим рівнем старіння вирізняється сільське населення, віковий склад якого «знесилений» масовою міграцією молоді й осіб середнього працездатного віку в міста.

² Ann Orloff зазначає, що гендерні відносини, втілені у поділі праці за статевою ознакою, обов'язковою гетеросексуальністю, гендерними формами громадянства та політичної участі, ідеологіями мужності та жіночності тощо, донедавна глибоко формували характер соціальної держави. Так само інститути соціального забезпечення, що реалізувалися соціальною державою, впливали на гендерні відносини [49–50].

держави, насамперед в її соціал-демократичній моделі, є утвердження в суспільстві ідей партнерства в сім'ї, гендерної рівності на ринку праці та створення інституцій, що уможливають поєднання роботи з батьківством. Слід зазначити, що на утвердження принципу гендерної рівності позитивно вплинула європейська інтеграція¹. Водночас, незважаючи на політику ЄС, спрямовану на інтеграцію жінок на робочому місці (наприклад, надання відпустки по догляду за дитиною, запуск державних програм, спрямованих на просування рівності жінок у професійному житті), гендерна нерівність все ще існує, особливо в регіоні Східної Європи.

Визнання рівних позицій на ринку праці та високі витрати на догляд за дітьми, на виховання та освіту якісно змінюють ситуацію всередині сім'ї. Фактично змінюється усталений порядок формування сімей: пізніше створення сім'ї, поширення одностатевих шлюбів, зниження рівня народжуваності, зростання кількості розлучень, ослаблення родинних зв'язків, збільшення кількості самотніх людей. Усе це створює додаткове навантаження на соціальну державу.

Зміни на ринку праці

В економіці постіндустріального суспільства переважає інноваційний сектор економіки з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, із високою часткою у ВВП високоякісних та інноваційних послуг, а також більш високою часткою населення, зайнятого у сфері послуг, ніж у промисловому виробництві та сільському господарстві. Завдяки процесам автоматизації, роботизації та комп'ютеризації ситуація на ринку праці кардинально змінюється, зокрема відбувається приріст зайнятості у сфері послуг і скорочується кількість робочих місць у сферах охорони здоров'я, освіти, туризму, державного управління (на черзі – сфера юридичних послуг, бухгалтерії), а також пов'язаних із низько кваліфікованою роботою. Як наслідок, зберігається загроза безробіття.

Висока динаміка технологічного та технічного прогресу призведе до ситуації, коли значна частина людей протягом життя вимушена буде неодноразово змінювати свою професію. Це, зокрема, означає, що людині недостатньо буде продовжувати навчання для того, щоб працювати в рамках своєї професії, їй доведеться робити перерву в роботі, щоб отримати принципово нову кваліфікацію [35 с. 4].

---

¹ Ще у ст. 119 Римського договору про європейське економічне співтовариство (1957) було закріплено принцип рівної оплати праці чоловіків і жінок у державах-членах. 16 лютого 1966 р. 3000 бельгійських робітниць виробника зброї Fabrique Nationale d'Armes de Guerre de Herstal протягом 12 тижнів страйкували під гаслом «Рівна праця за рівну оплату праці!» [51].

Бідність та соціальне виключення

Бідність і соціальна ізоляція порушують принципи соціальної справедливості та соціальної солідарності. Конституціоналізація соціальної держави свідчить про визнання того, що основні потреби суспільства в галузі добробуту задовольнятимуться із субсидіарною участю держави за рахунок перерозподілу доходів та надання певних державних послуг. Соціальна держава захищає від соціальних ризиків, таких як безробіття та бідність. Таке завдання уряду, наприклад у Великій Британії, було вперше законодавчо оформлене у 1597–1598 і 1601 рр., а згодом у вигляді закону про бідних (1834 і 1860), щоправда, їх застосування не було ані повним, ані одноманітним. Прогресивною нормою англійського законодавства було розмежування бідняків на два класи: працездатні, або ті, хто може працювати, та знесилені (старі, сироти, кульгаві, сліпі, хворі, божевільні тощо). Схожі підходи до вирішення проблем бідності можна зустріти в історії інших країн, зокрема й України.

Дослідження та державна статистика підтверджують, що проблема бідності у більшості країн характеризується систематичною тенденцією до зростання, а явища соціальної ізоляції набувають рис сталості. Небезпека цих явищ полягає ще й у тому, що вказані явища мають певний політичний вимір. Хоча в демократичній державі бідні не являють собою організований і впливовий електорат на виборах, проте, цілком реальною є можливість їх використання певними політичними силами під популярістськими гаслами з метою отримання влади та реалізації прихованих інтересів.

Бідність і соціальна ізоляція становлять небезпеку для об'єднаної Європи, тому боротьба з ними є важливим завданням Європейського Союзу. Правовими підставами для боротьби з цими явищами є ст. 3 Договору про Європейський Союз, статті 19, 145–161 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) та розд. III Хартії основних прав Європейського Союзу.

Боротьба зі злиднями та соціальною ізоляцією розпочалася досить рано, від 1974 р., і зводилася до реалізації Європейським економічним співтовариством пілотних проєктів та програм. Однак через відсутність належної правової бази дії у цій галузі часто заперечувалися. Ситуація почала змінюватися на краще після набрання чинності Амстердамським договором (1999), в якому викорінення соціальної ізоляції було визначено однією з цілей соціальної політики Співтовариства. У 2000 р. було створено Комітет соціального захисту для сприяння співпраці між державами-членами та Комісією (ст. 160 ДФЄС). Лісабонська стратегія (2000) створила механізм моніторингу та координації, що складається з постановки завдань, вимірю-

вання бідності на основі набору показників та орієнтирів, керівних принципів для держав-членів та національних планів дій щодо боротьби з бідністю. У 2008 р. Європейська комісія прийняла рекомендацію щодо активного залучення людей, виключених із ринку праці [52]. На держави-члени покладался обов'язок розробити та реалізувати комплексну всеосяжну стратегію активного включення людей, виключених з ринку праці, що поєднує адекватну підтримку доходів, зокрема, ринки праці та доступ до якісних послуг. У грудні 2010 р. була запущена Європейська платформа боротьби з бідністю та соціальною ізоляцією як одна з семи флагманських ініціатив стратегії «Європа 2020». У 2017 р. Європейський Парламент, Рада та Комісія підписали міжінституційну декларацію про Європейський стовп соціальних прав (EPSR) [53], який визначає соціальний захист та інклюзивність як одну з трьох ключових сфер. EPSR був використаний для запуску низки законодавчих та політичних ініціатив, таких як Директива (ЄС) 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці [54], Регламент (ЄС) 2019/1149 про створення Європейського органу з праці [55], Рекомендацію Ради від 8 листопада 2019 р. про доступ до соціального захисту для працюючих та самозайнятих [45], Директива (ЄС) 2022/2041 про адекватну мінімальну заробітну плату, спрямовану на боротьбу з бідністю серед працюючих [57].

Стратегія «Європа 2020» передбачала спільну для держав-членів мету в боротьбі з бідністю та соціальною ізоляцією: скоротити кількість європейців, які живуть за національною межею бідності, на 25 % та вивести з бідності понад 20 мільйонів осіб до 2020 р. Проте цієї мети не було досягнуто, внаслідок чого Комісія у 2021 р. визначила нову основну мету плану дій «Європейський компонент соціальних прав» – скорочення кількості людей, які живуть у бідності, не менше ніж на 15 мільйонів (включаючи не менш як 5 мільйонів дітей) до 2030 р. Відповідні цілі на рівні держав-членів ЄС були представлені у червні 2022 р.

План дій EPSR 2021 р. передбачав реалізацію таких правових ініціатив: стратегію ЄС щодо прав дитини [58], рекомендацію Ради щодо створення Європейської гарантії для дітей [59], Європейську платформу з боротьби з бездомністю, рекомендацію Ради щодо достатнього мінімального доходу, що забезпечує активну інтеграцію [60], рекомендацію групи високого рівня з питань майбутнього соціального захисту та держави загального добробуту (2023) [61]. Указані документи містили рекомендації щодо вдосконалення систем соціального захисту та держави загального добробуту.

Та увага, яку приділяють в Європейському Союзі майбутньому соціальної держави і, зокрема, питанню боротьби з бідністю і соціальним виключенням,

є реакцією на позицію громадян ЄС: опитування Євробарометра, присвячене справедливості, нерівності та міжпоколінській мобільності, засвідчило, що менше половини європейців вважають суспільство справедливим і рівним, і переважна більшість підтримує сильнішу соціальну політику [62].

Нові виклики соціальній державі

Стрімке зростання еміграції українських лікарів та медичних сестер

Унаслідок масової еміграції лікарів та медичних сестер в Україні порушується принцип рівного доступу до медичних послуг. Охорона здоров'я є сферою, якою соціальна держава традиційно опікується (вперше ця сфера суспільного життя увійшла до зони відповідальності поліцейської держави у XVIII ст.¹). Цей виклик постав не лише перед Україною², він виявляється в багатьох державах-членах ЄС, зокрема Великій Британії [64], що лише ускладнює ситуацію на ринку праці. Офіційної статистики трудової еміграції медпрацівників за кордон не існує. За даними профспілки медпрацівників України, щорічно країну залишають 6 тисяч лікарів³. За кордон виїжджають переважно лікарі віком до 35 років. Сприяє такій еміграції й те, що східно-європейські держави-члени ЄС спростили процес нострифікації дипломів для українських лікарів, які бажають працювати в цих країнах. За даними Міністерства охорони здоров'я України, станом на 1 січня 2020 р. у країні не вистачало 33 707 лікарів і 35 тисяч фахівців середнього медичного персоналу. Особливий дефіцит існує серед вузькопрофільних спеціалістів, насамперед трансплантологів, імунологів, токсикологів, анестезіологів [65]. У період пандемії і російсько-української війни ситуація лише погіршилася.

Упровадження технологій штучного інтелекту

Штучний інтелект має значний потенціал для доповнення і збільшення людських здібностей, що забезпечує підвищення продуктивності праці. Але з теоретичного і практичного погляду вплив штучного інтелекту на зайнятість і заробітну плату неоднозначний. Очевидно, що він змінить робоче середовище багатьох людей, змінивши вміст і дизайн їхніх робочих місць,

¹ У рамках поліцейської держави в Німеччині був установлений зв'язок, з одного боку, між здоров'ям та благополуччям, а з іншого – проблемами злиднів та бідності. Як наслідок у Німеччині наприкінці XVIII ст. було створено «медичну поліцію», яка успішно функціонувала у великих містах Західної Європи та США протягом усього XIX ст., а також у 1800 р. прийнято Кодекс здоров'я, який хоч і не став справжнім юридичним документом, проте відіграв позитивну роль в охороні здоров'я [20].

² Проблема нестачі медичних працівників є глобальною, вона загострилася на початку XXI ст. Держави-члени ВООЗ у 2010 р. вимушені були вдатися навіть до розроблення й ухвалення Глобального кодексу практики щодо міжнародного найму персоналу охорони здоров'я з метою вирішення проблеми [63].

³ Станом на 2020 р. в електронній системі охорони здоров'я було зареєстровано 96 835 лікарів, з яких протягом року звільнилося понад п'ять тисяч медиків.

те, як працівники взаємодіють один з одним і з машинами, і як контролюються працездатність і ефективність. Водночас він несе в собі значні ризики для робочого середовища, особливо якщо його неналежно застосовувати або з єдиною мотивацією скоротити витрати. Хоча одні автори, спираючись на емпіричні докази, засновані на штучному інтелекті, відкидають ідею загального зниження зайнятості та заробітної плати в професіях, які зазнають впливу штучного інтелекту [66, с. 4], інші – заперечують проти такого висновку. Так, за даними Всесвітнього економічного форуму, впровадження технологій штучного інтелекту до 2025 р. призведе до змін на ринках праці, зокрема, до скорочення робочих місць у традиційних секторах та збільшення попиту на фахівців із технологій та кібербезпеки. Робочі місця в секторах охорони здоров'я, освіти та соціальних послуг із меншою ймовірністю будуть автоматизовані, оскільки вони потребують більшої людської взаємодії та співчуття. Але інші сектори ринку праці, вочевидь, зазнають суттєвої автоматизації (так, до початку 2030-х рр. 38 % робочих місць у США будуть наражатися на високий ризик автоматизації). Згідно зі звітом Brookings Institution, найближчими роками очікується зростання робочих місць у таких галузях, як аналіз даних, розробка програмного забезпечення та машинне навчання, що створить нові можливості для працівників [68]. Потрібно зазначити, що ці нові професії з великою часткою ймовірності виявляться об'єктивно недоступними для тих людей, робочі місця яких будуть скорочені. Наведена ситуація призведе до струсу на ринку праці, на який у сучасної соціальної держави немає адекватної відповіді, адже всі прогнози розвитку подій зазвичай покладають відповідальність за майбутні зміни на бізнес і самих працівників¹.

Неконтрольована масова імміграція

Європейські держави з початку ХХІ ст. дедалі більше відчувають гостроту демографічної проблеми, її тиск на соціальну державу. У цій ситуації імміграція з теоретичної точки зору може розглядатися як природний засіб вирішення проблеми або, як мінімум, її пом'якшення² [69].

¹ Так, результати опитування директорів з персоналу та вищих керівників компаній з 12 галузей 20 розвинених країн (на які в сукупності припадає 70 % світового ВВП) засвідчують, що 54 % працівників великих компаній потребують значної перепідготовки та підвищення кваліфікації, щоб повною мірою використати можливості зростання, пропонувані Четвертою промисловою революцією. Водночас дещо більше половини опитаних компаній заявили, що планують перепідготовку тільки тих співробітників, які посідають ключові посади, і лише одна третина планує перепідготовку працівників із групи ризику. Очікується, що всі галузі будуть мати значні прогалини у навичках, при цьому середня нестабільність навичок становить 42 %, що наголошує на масштабі проблеми, пов'язаної з підготовкою сьогоденних працівників до змін у їхніх нинішніх ролях та нових робочих місцях у майбутньому [68].

² Більшість іммігрантів, як правило, це молоді люди; оскільки їх коефіцієнт народження зазвичай вищий, ніж у корінного населення європейських країн, імміграція певною мірою здатна протидіяти проблемі старіння корінного населення.

Натомість дослідження з цієї проблематики, проведені на початку 2000-х рр., показали, що європейські національні моделі соціальної держави не зовсім підходять для успішної інтеграції іммігрантів із незахідних країн до складу робочої сили (економічний вплив імміграції змінюється залежно від часу і місця, як наслідок імміграція може бути як корисною, так і шкідливою [70]). Соціальна держава з її механізмом перерозподілу доходів, з одного боку, послаблює стимули іммігрантів до виходу на ринки праці (слід брати до уваги те, що доступ до соціальних послуг та соціальної допомоги в європейських соціальних державах, як правило, залежить тільки від законності проживання в країні, а не, наприклад, від участі на ринку праці чи громадянства), а з іншого – створює бар'єри для входження іммігрантів на національні ринки праці. Як наслідок, іммігранти як соціальна група є чистими бенефіціарами соціальної держави навіть у разі їхнього тривалого перебування в країні. Внаслідок цього імміграція посилює демографічну проблему європейських держав, а не полегшує її вирішення [70]. Отже, неконтрольована масова імміграція¹ в Європу в 2015 і 2022–2023 рр. та соціальна держава виявляються важко сумісними.

Стрімке зростання інвалідності в суспільстві

Незважаючи на функціонування соціальної держави, на основі якої поставлено захист прав людини, протягом останніх десятиліть в Україні, як і в більшості країн Європи [71], спостерігається повільне, але неухильне зростання інвалідності та, зокрема, частки молодих пенсіонерів з інвалідності. Увага, яка приділяється проблемі інвалідності в суспільстві, пояснюється тим, що, наприклад, в Європейському Союзі 28,4 % осіб з обмеженими можливостями ризикують опинитися в бідності або соціальній ізоляції порівняно з 17,8 % осіб без інвалідності; тільки 29,4 % осіб з інвалідністю здобувають вищу освіту порівняно з 43,8 % осіб без інвалідності; 52 % людей з обмеженими можливостями відчують себе дискримінованими [72].

За даними Державної служби статистики, станом на січень 2021 р. в Україні мають інвалідність 2,7 млн цивільних осіб, з них майже 164 тис. дітей, та майже 500 тис. учасників бойових дій. Крім того, 1,5 млн таких людей перебувають у працездатному віці, а понад 30% людей з інвалідністю не задоволені умовами праці². Лише за рік війни, за орієнтовним даними, їх

¹ Високі стандарти європейських систем соціального забезпечення є важливим потенційним фактором, що провокує міжнародну міграцію.

² Недоліком чинного законодавства України є те, що ним не передбачена спеціальна атестація робочого місця працівника з інвалідністю. Атестація таких робочих місць проводиться на загальних підставах, згідно з постановою уряду «Про організацію робочих місць для працевлаштування інвалідів». Слід визнати, що до війни дезадаптовані працівники зустрічалися частіше, ніж успішно адаптовані; під час війни ситуація суттєво погіршилася, зважаючи на руйнування, яких зазнали промисловість та інфраструктура, а також процес переміщення вітчизняного біз-

кількість зросла більш як на 27 тис осіб. Це є значним економічним тягарем для соціальної держави та українського суспільства.

Вважаємо, Україні варто брати до уваги успішний європейський досвід. Так, на ринку праці Німеччини – майже 69,4 % від загальної кількості людей з інвалідністю, у Швеції – 68 %, в Італії – 55 %. Квота на працевлаштування людей з інвалідністю в Німеччині становить 5 %, але роботодавці працевлаштовують більший відсоток таких людей. Успіх у працевлаштуванні осіб з інвалідністю полягає насамперед у тому, що до участі таких громадян на ринку праці Німеччини готують ще під час їхнього навчання. Чинне законодавство України, на жаль, не дає достатньої мотивації роботодавцям працевлаштовувати людей з інвалідністю. За даними Міністерства соціальної політики, у 2021 р. були працевлаштованими лише 17 % осіб з інвалідністю, а в 2022 р. частка у структурі зайнятості людей з інвалідністю в Україні знизилася до 6 %, а ветеранів війни – до 2 % (за оцінками МОП, виключення з ринку праці осіб з інвалідністю призводить до втрати ВВП у розмірі від 3 % до 7 %). За підсумками 2022 р. Фондом соціального захисту осіб з інвалідністю створено для осіб з інвалідністю лише 143 робочих місця (у 2021 р. – 321). Такі статистичні дані свідчать про неефективність наявної системи інтеграції осіб з інвалідністю на ринок праці. Така ситуація спонукала Міністерство соціальної політики України напередодні війни розробляти нові стимули для працевлаштування людей з інвалідністю¹, зокрема розпочато підготовку програми «Рука допомоги» для осіб з інвалідністю, які хочуть заснувати власний бізнес. Кабінет Міністрів України розробив План заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії щодо створення безбар'єрного простору в Україні [74], що є важливим кроком у побудові інклюзивного суспільства.

У процесі удосконалення чинного вітчизняного законодавства парламент і уряд України, зважаючи на зобов'язання за Угодою про асоціацію, мають зважати на положення Конвенції ООН про права інвалідів (2008), Стратегії захисту прав інвалідів на 2021–2030 роки – «Союз рівності» (2021), а також

несу з окупованих і прифронтових територій у безпечні регіони України. Об'єктивно, сьогодні роботодавцям, які наймають на роботу людину з інвалідністю, набагато важче враховувати основні фактори для комфортної роботи цих людей у трудовому колективі.

¹ В умовах війни в 2022 р. було розроблено і у травні 2023 р. Верховною Радою України прийнято в першому читанні проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав осіб з інвалідністю на працю» (№ 5344-д), відповідно до якого для осіб з інвалідністю відкривається ринок праці безпосередньо в державних структурах (як відомо, державні підприємства сьогодні хоч і мають обов'язок працевлаштовувати людей з інвалідністю, але вони не зобов'язані сплачувати штраф за недотримання квоти). Законопроектом передбачено, що роботодавець, який працевлаштує 50 % свого штату і більше людей з інвалідністю, може розраховувати на підтримку, пільги, а також на соціальний супровід [74].

положення Пакета працевлаштування інвалідів для покращення результатів на ринку праці для осіб з обмеженими можливостями, як однієї з семи флагманських ініціатив Стратегії [75], Політичних рекомендацій EUD – Доступ глухих людей до ринку праці в ЄС [75] та низки інших документів ЄС.

Висновки

Упродовж XX–XXI ст. соціальна держава стала одним із найпомітніших феноменів політики. Разом із ринковою економікою, демократичним політичним режимом та правами людини соціальна держава не тільки визначає одну з основних характеристик сучасних розвинених суспільств європейських держав, а й сприяє ідентифікації Європейського Союзу як міждержавної форми інтеграції.

Попри наявні дискусії, питання демонтажу соціальної держави не з'являться у політичному порядку денному Європейського Союзу, його держав-членів, а також країн-кандидатів найближчими десятиліттями, оскільки ця модель державності визнана одним з аспектів ідентичності об'єднаної Європи. Питання державного та/або приватного забезпечення охорони здоров'я, освіти, боротьби з безробіттям і бідністю тощо продовжуватимуть тиснути на національні уряди і наднаціональні інститути незалежно від політичних переконань осіб і політичних партій, що перебувають при владі. Це, водночас, не виключає продовження дискусій із приводу «кризи» соціальної держави в контексті обговорення її реагування на традиційні й нові виклики, які будуть виступати основними чинниками поступових змін політичних орієнтацій соціальної держави, політики, яку вона проводитиме.

Модернізація концепції соціальної держави здійснюється, з одного боку, відповідно до національних політичних, економічних, правових, релігійних і культурних традицій, а з іншого – під впливом викликів, частина з яких є усталеними, а частина – новими, до дії яких держава і суспільство виявляються не адаптованими. Вплив саме останніх, як правило, дає привід вкотре вдатися до обговорення «кризи» соціальної державності. До таких викликів за сучасних умов слід віднести насамперед цифровізацію, стрімке зростання кількості осіб з інвалідністю та неконтрольовану масову міграцію.

Цифровізація держави і суспільства має значний потенціал (як позитивний, так і негативний) для кардинальної зміни функціонування економіки, ринку праці та соціальної держави. Однак процес цифрової трансформації зараз лише розгортається і сценарії можливих як здобутків, так і масштабних потрясінь ще не зіставляються з наявними доказами.

Невпинне зростання кількості осіб з інвалідністю, зокрема серед молоді, негативно впливає на стан економіки (виключення з ринку праці осіб з інвалідністю призводить до втрати ВВП у розмірі від 3 % до 7 %) та створює суттєве навантаження на соціальну державу. В умовах російської війни слід очікувати суттєвого зростання осіб з інвалідністю, що стане випробуванням для вітчизняної системи соціального захисту.

Економічний вплив іммігрантів на функціонування європейських соціальних держав має різноспрямований характер. При цьому не слід ігнорувати ймовірність негативного впливу, пов'язаного з тим, що корінні жителі критично ставляться до непередбачуваних ними наслідків функціонування системи соціального забезпечення в умовах масової імміграції. Оскільки системи соціального забезпечення політично детерміновані, існує ймовірність того, що неконтрольована масова імміграція може призвести до ослаблення політичної підтримки системи соціального забезпечення, а також самої соціальної держави.

References

- [1] Yakoviyk, I.V. (2001). Social state: to define the content of the concept. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3, 37-47.
- [2] Yakoviyk, I.V. (2001). Emergence and Development of the Concept of the Welfare State. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2, 25-34.
- [3] Nalyvaiko, L.R. (2010). *State system of Ukraine: concept, system, guarantees*. Doctoral Thesis. Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine.
- [4] Gaydamaka, V. (2021). Environmental, welfare state: conceptualization problems. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. ReOS 5, 4-12. Retrieved from <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/a7f1d1a83ad758bb367440ac94d7cbf2.pdf/ReOS%2005%20aus%202021.pdf>.
- [5] Duit, A., Feindt, P.H., & Meadowcroft, J. (2016). Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics*, 25(1), 1-23. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>.
- [6] Koch, M., & Fritz, M. (2014). Building the eco-social state: do welfare regimes matter? *Journal of Social Policy*, 43(4), 679-703. <https://doi.org/10.1017/S004727941400035X>.
- [7] Yakoviyk, I.V., & Kupriyova O.O. (June 23, 2022). «Ecological» constitutionalism as a legal basis of national security policy in the XXI century. In *Topical issues of formation and development of modern constitutionalism in Ukraine (to the 26th anniversary of the Constitution of Ukraine): proceedings of All-Ukrain. scient. and pract. conf.* (pp. 46-49). Odesa: ODUUA.
- [8] Sapir, A. (2006). Globalization and the Reform of European Social Models. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 44(2), 369-390. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00627.x>.
- [9] Gaydamaka, V.A. (2020). European social model: a new paradigm of social state development. *Problems of Legality*, 150, 313-331. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.150.208955>.

- [10] Jepsen, M., & Serrano Pascual, A. (2005). The European Social Model: an exercise in deconstruction. *Journal of European Social Policy*, 15(3), 231-245. <https://doi.org/10.1177/0958928705054087>.
- [11] Okladna, M.G., & Yakoviyk, I.V. (2016). *Social policy of the European Union: formation and development*. Kharkiv: «Oberig» LLC. *Series: Scientific reports*, 19.
- [12] Béland, D., Dinan, S., Rocco, P., & Waddan, A. (2021). Social policy responses to COVID-19 in Canada and the United States: Explaining policy variations between two liberal welfare state regimes. *Social Policy & Administration*, 55(2), 280-294. <https://doi.org/10.1111/spol.12656>.
- [13] Cantillon, B., Seeleib-Kaiser, M., & Van der Veen, R. (2021). The COVID-19 crisis and policy responses by continental European welfare states. *Social Policy & Administration*, 55(2), 326-338. <https://doi.org/10.1111/spol.12715>.
- [14] Brochmann, G., & Dmlvik, J.E. (2018). The welfare state and international migration: The European challenge. *Routledge handbook of the welfare state*.
- [15] Razin, A. (2021). *Globalization, Migration, and Welfare State*. Springer Books.
- [16] Laenen, T., Meuleman, B., & van Oorschot, W. (Eds.). (2020). *Welfare state legitimacy in times of crisis and austerity: Between continuity and change*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788976305>.
- [17] Vis, B., Van Kersbergen, K., & Hylands, T. (2011). To what extent did the financial crisis intensify the pressure to reform the welfare state? *Social policy & administration*, 45(4), 338-353. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9515.2011.00778.x>.
- [18] Lynch, J. (2014). The Italian welfare state after the financial crisis. *Journal of Modern Italian Studies*, 19(4), 380-388. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2014.929821>.
- [19] Heyets, V., Blyzniuk, V., & Nykyforuk, O. (2022). The Recovery of Ukraine. *The International Journal of Social Quality*, 12(1), 1-28. <https://doi.org/10.3167/IJSQ.2022.120102>.
- [20] Yakoviyk, I.V. (2000). *Social State: Theory Issues and Ways of Its Formation*. PhD Thesis. Kharkiv.
- [21] Pankevych, O.Z. (2004). *Social state: problems of general theory*. P.M. Rabinovich (Ed.). Lviv: Lviv Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.
- [22] Kosovych, V.V. (2019). Constitutional foundations of the welfare state. *Private and public law*, 1, 18-22.
- [23] Krusyan, A. (2012). Ukraine as a social state: conceptual provisions and constitutional and legal realities. *Actual Problems of Politics: a collection of scientific papers*, 44, 35-47.
- [24] Ablyazov, D.E. (2012). Social, legal state and human and civil rights. *Forum of Law*, 1, 10-14.
- [25] Kovtun, V.I. (2022). Social rights and freedoms in the context of European integration: theoretical developments. *New Ukrainian Law*, 6(1), 161-165.
- [26] Fedorova, A., & Lysenko, O. (2020). The European Social Charter standards of right to housing: Ukraine's compliance with commitments. *Actual problems of International relations*, 1(143), 34-44. <https://doi.org/10.17721/apmv.2020.143.1.34-44>.
- [27] Holovashchenko, O.S. (2021). European social model of the state and modern challenges. *State building and local self-government: a collection of scientific papers*, 41, 38-47.
- [28] Skovronskiy, D.M. (2016). Modern models of the welfare state. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University*, 850, 264-271.

- [29] Geets, V.M. (2013). What is the future of the social state? *Ekonomika Ukrainy*, 7, 4-20.
- [30] Kirnos, I.O. (2012). Changing the paradigm of the welfare state. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Economics*, 8, 12-15.
- [31] Badyda, A.Y. (2019). *Social state in the context of globalization*. Uzhhorod: RIK-U.
- [32] Kresina, I., & Khoma, N. (2015). Models of the social state: the modernizing influence of globalization. *Public Law*, 1, 185-196.
- [33] Jensen, C., Wenzelburger, G., & Zohlnhöfer, R. (2019). Dismantling the Welfare State? After Twenty-five years: What have we learned and what should we learn? *Journal of European Social Policy*, 29(5), 681-691. <https://doi.org/10.1177/0958928719877363>.
- [34] Pierson, P. (1994). *Dismantling the welfare state?: Reagan, Thatcher and the politics of retrenchment*. Cambridge University Press.
- [35] Golinowska, S. (2005). Przyszłość państwa opiekuńczego i systemu zabezpieczenia społecznego. *Polityka Społeczna*, 11-12, 1-9.
- [36] Genschel, P. (2004). Globalization and the welfare state: A Retrospective. *Journal of European Public Policy*, 11(4), 613-636. <https://doi.org/10.1080/1350176042000248052>.
- [37] Korpi, W., & Palme, J. (2003). New politics and class politics in the context of austerity and globalization: Welfare state regress in 18 countries, 1975–95. *American Political Science Review*, 97(3), 425-446. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000789>.
- [38] Meinhard, S., Potrafke, N. (2012). The Globalization–Welfare State Nexus Reconsidered. *Review of International Economics*, 20(2), 271-287. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9396.2012.01021.x>.
- [39] Häusermann, S., Picot, G., & Geering, D. (2013). Rethinking Party Politics and the Welfare State: Recent Advances in the Literature. *British Journal of Political Science*, 43(1), 221-240. <https://doi.org/10.1017/S0007123412000336>.
- [40] Schumacher, G., Vis, B., & Van Kersbergen, K. (2013). Political parties' welfare image, electoral punishment and welfare state retrenchment. *Comparative European Politics*, 11, 1-21. <https://doi.org/10.1057/cep.2012.5>.
- [41] Mandel, H., & Semyonov, M. (2006). A Welfare State Paradox: State Interventions and Women's Employment Opportunities in 22 Countries. *American journal of sociology*, 111(6), 1910-1949. <https://doi.org/10.1086/499912>.
- [42] Hausknot, D. (2020). The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics*, 29(1), 17-37. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>.
- [43] Yakoviyk, I., Bilousov, Ye., & Yefremova, K. (2022). Uropean integration as a challenge for the implementation of economic state sovereignty. *Access to Justice in Eastern Europe*, 5(3), 8-18. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-a000330>.
- [44] Bryhinets, O., & et al. (2020). Public value management and new public governance as modern approaches to the development of public administration. *Revista San Gregorio*, [S.l.], 42, 205-213. <http://dx.doi.org/10.36097/rsan.v1i42.1568>.
- [45] Günzel, E., Benz, M., & Petermann, S. (2022). Migrant Organizations and Their Networks in the Co-Production of Social Protection. *Social Sciences*, 11(12), 585. <https://doi.org/10.3390/socsci11120585>.
- [46] Reichenbachs, M. (2018). Der Korporatismus ist tot, lang lebe der Korporatismus! Über die Klassifizierung von Staat-Verbändebeziehungen und wieso sich Deutschland in der Ära des regulierten Wohlfahrtskorporatismus befindet. In *Neue Governancestrukturen*

in der Wohlfahrtspflege. Wohlfahrtsverbände zwischen normativen Ansprüchen und sozialwirtschaftlicher Realität. Edited by Rolf G. Heinze, Joachim Lange and Werner Sesselmeier. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, pp. 103-128.

- [47] Bonfert, L., Günzel, & E., Kellmer, A. (2022). Migrant Organizations and Social Protection in Germany: The Functions of MOs for Their Target Groups' Social Protection Practices. *Social Sciences*, 11(12), 576. <https://doi.org/10.3390/socsci11120576>.
- [48] Hladun, O. (December 2, 2021). *Population aging is a global process: The press service of the NAS of Ukraine.* Retrieved from <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=8484>.
- [49] Orloff, A. (1996). Gender in the Welfare State. *Annual Review of Sociology*, 22, 51-78.
- [50] Laperrière, M., & Orloff, A.S. (2018). Gender and Welfare States. In *Risman, B., Froyum, C., Scarborough, W. (Eds.). Handbook of the Sociology of Gender. Handbooks of Sociology and Social Research. Springer, Cham.* (pp. 227-244). https://doi.org/10.1007/978-3-319-76333-0_17.
- [51] Jacquot, S. (2015). Introduction: Analysing Change in European Gender Equality Policy. In *Transformations in EU Gender Equality. Gender and Politics. Palgrave Macmillan, London.* https://doi.org/10.1057/9781137436573_1.
- [52] Commission Recommendation of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market (notified under document number C(2008) 5737). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32008H0867>.
- [53] Interinstitutional Proclamation on the European Pillar of Social Rights (2017/C 428/09). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32017C1213%2801%29>.
- [54] Directive (EU) 2019/1152 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on transparent and predictable working conditions in the European Union. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1574074821416&uri=CELEX:32019L1152>.
- [55] Regulation (EU) 2019/1149 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 establishing a European Labour Authority, amending Regulations (EC) No 883/2004, (EU) No 492/2011, and (EU) 2016/589 and repealing Decision (EU) 2016/344 (Text with relevance for the EEA and for Switzerland). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELLAR%3A32019R1149>.
- [56] Council Recommendation of 8 November 2019 on access to social protection for workers and the self-employed 2019/C 387/01. Retrieved from [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019H1115\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019H1115(01)).
- [57] Directive (EU) 2022/2041 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on adequate minimum wages in the European Union. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2041>.
- [58] EU strategy on the rights of the child. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52021DC0142>.
- [59] Council Recommendation (EU) 2021/1004 of 14 June 2021 establishing a European Child Guarantee. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1004/oj>.
- [60] Council Recommendation of 30 January 2023 on adequate minimum income ensuring active inclusion 2023/C 41/01. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023H0203%2801%29>.

- [61] High-Level Group presents its recommendations on the future of social protection and the welfare state. 06.02.2023. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10506#:~:text=The%20High%2DLevel%20Group%20report,term%20care%20in%20old%20age>.
- [62] Fairness, Inequality and Inter-Generational Mobility. Retrieved from <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2652>.
- [63] Migration of health workers WHO code of practice and the global economic crisis. A. Siyam, M.R. Dal Poz. (Eds.). (2014). World Health Organization.
- [64] Brennan, N., Langdon, N., Bryce, M., & Burns, L. (2023). Drivers and barriers of international migration of doctors to and from the United Kingdom: a scoping review. *Human Resources for Health*, 21(11), 1-22. <https://doi.org/10.1186/s12960-022-00789-y>.
- [65] The doctors flew away. How to lose 66 thousand doctors in a year and not even notice it. Retrieved from <https://focus.ua/uk/ukraine/480570-vrachi-uleteli-kak-zagod-poteryat-66-tys-medikov-i-dazhe-ne-zametit-etogo>.
- [66] Lane, M., & A. Saint-Martin. (2021). The impact of Artificial Intelligence on the labour market: What do we know so far? OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 256, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/7c895724-en>.
- [67] Why American jobs have a higher risk of automation than jobs in Germany, the UK, and Japan. Retrieved from <https://qz.com/941163/pwc-study-automation-risk-is-higher-for-american-jobs-than-for-workers-in-germany-the-uk-and-japan#:~:text=Analysts%20at%20the%20consulting%20firm%20said%20that%20by,lost%20to%20computerization%20in%20the%20next%20few%20decades>.
- [68] Machines Will Do More Tasks Than Humans by 2025 but Robot Revolution Will Still Create 58 Million Net New Jobs in Next Five Years. Retrieved from <https://www.weforum.org/press/2018/09/machines-will-do-more-tasks-than-humans-by-2025-but-robot-revolution-will-still-create-58-million-net-new-jobs-in-next-five-years/>.
- [69] Huber, P., & Oberdabernig, D.A. (2016). The impact of welfare benefits on natives' and immigrants' attitudes toward immigration. *European Journal of Political Economy*, 44(C), 53-78.
- [70] Nannestad, P. (2004). Immigration as a challenge to the Danish welfare state? *European Journal of Political Economy*, 20(3), 755-767. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2004.03.003>.
- [71] Wittlund, S., Mykletun, A., & Lorentzen, T. (2022). Disability pension dynamics in early adulthood: A two-decade longitudinal study of educational, work and welfare-state trajectories in Norway. *SSM - Population Health*, 17, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2022.101062>.
- [72] Persons with disabilities. Retrieved from <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1137>.
- [73] Draft Law No. 5344-d "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Ensuring the Rights of Persons with Disabilities to Work". (November 18, 2022). Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40853>.
- [74] Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 372-p "On Approval of the Action Plan for 2023-2024 for the Implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period up to 2030". (April 25, 2023). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv>

na-20232024-roky-z-realizatsii-natsionalnoi-stratehii-iz-stvorennia-bezbariernoho-prostoru-v-ukraini-na-period-do-2030-roku-i250423-372.

- [75] EU Commission announces its new Disability Employment Package to improve labour market outcomes for persons with disabilities. Retrieved from <https://www.eud.eu/eu-commission-announces-its-new-disability-employment-package-to-improve-labour-market-outcomes-for-persons-with-disabilities/>.
- [76] EUD Policy Recommendations – Access to labour market for deaf persons in the EU. Retrieved from <https://www.eud.eu/eud-policy-recommendations-access-to-labour-market-for-deaf-persons-in-the-eu/>.

Алла Леонідівна Федорова

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри порівняльного і європейського права
Навчально-науковий Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
членкиня Європейського комітету з соціальних прав
04119, вул. Юрія Ілленка, 36/1, Київ, Україна
e-mail: alla.fedorova@gmail.com
ORCID 0000-0003-3050-3146

Ольга Сергіївна Головащенко

кандидатка юридичних наук,
старша наукова співробітниця, провідна наукова співробітниця
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
610002, вул. Чернишевська, 80, Харків, Україна
e-mail: Olgol07@gmail.com
ORCID 0000-0002-9057-1936

Alla L. Fedorova

Ph.D., Associate Professor, Comparative and European Law
Chair of the ES Institute of International Relations of
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Member of the European Committee of Social Rights
04119, 36/1 Yuriiia Illenka Str., Kyiv, Ukraine
e-mail: alla.fedorova@gmail.com
ORCID 0000-0003-3050-3146

Olha S. Holovashchenko

Ph.D. in Law, Senior Researcher, Leading Researcher
Scientific Research Institute of State Building and Local Government
of National Academy of Law Sciences of Ukraine
61002, 80 Chernyshevska Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: Olgol07@gmail.com
ORCID 0000-0002-9057-1936

Рекомендоване цитування: Федорова А. Л., Головащенко О. С. Виклики як рушійна сила модернізації соціальної державності в Європі. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 230–252. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.281091>.

Suggested Citation: Fedorova, A.L., & Holovashchenko, O.S. (2023). Challenges as a Driving Force for the Modernization of Social Statehood in Europe. *Problems of Legality*, 161, 230-252. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.161.281091>.

Статтю подано / Submitted: 03.06.2023

Доопрацьовано / Revised: 12.06.2023

Схвалено до друку / Accepted: 20.06.2023

Опубліковано / Published: 30.06.2023